

אחרית דבר - תם ולא נשלם

קובץ מאמרים זה עוסק בהיבטים שונים של מעורבות צה"ל בהתמודדות עם משבר הקורונה כפי שמצאו ביטוי ב"גל הראשון" של המגפה וביציאה החפוזה ממנה. קובץ המאמרים יוצא להפצה בעיצומו של "הגל השני", הממשיך להתאפיין במידה רבה של מבוכה תפקודית ובחשש נמשך להתפרצות נוספת של תחלואה. אם בגל הראשון, בו הוטל סגר כמעט כללי על המדינה ועל המשק, נוצרה לכאורה בהירות בין מותר ואסור, גם אם בתג מחיר כלכלי קטסטרופלי, הרי שבגל השני רב הבלבול והמבוכה. אלה משאירים מרחב גדול לפרשנויות של האזרחים וגורם לכך שההנחיות לציבור אינן נשמרות באורח מספיק. מכאן שהסכנה לתחלואה רחבה עולה שוב.

גם מעורבות צה"ל משתנה עקב השינויים באופן בו המדינה מנהלת את ההתמודדות עם המגפה ועם השלכותיה הקשות בתחומים הכלכלי והחברתי. אם בשלב הראשון עיקר הפעילות הצה"לית היתה בפרופיל מצומצם יחסית וכוונה לסיוע לאזרחים נזקקים ולרשויות מקומיות מתקשות, בשלב השני מסתמנת מגמה להעמיק את מעורבות הצבא בתחומים חיוניים ספציפיים. הבולט ביניהם הוא המפקדה החדשה של פקע"ר ("מפקדת אלון") שהחלה לפעול ב-4 אוגוסט, במטרה מוצהרת לסייע לקטוע את שרשראות ההדבקה, תוך ריכוז וחיבור כלל הגופים והמאמצים לכדי מערכת אחת. יעדה המרכזי של המפקדה הינו קיצור משמעותי של לוחות הזמנים לדגימות, תהליכי המעבדה, החקירות האפידמיולוגיות, בידוד חולים ומגעים וביצוע הערכה וניתוח של המחלה לצורך קביעת מדיניות.¹

הקמת המפקדה מבטאת שלב חדש בהתפתחות מעורבות צה"ל בהתמודדות הלאומית עם המגפה. לראשונה מאז קבל צה"ל את האחריות על תפעול מלוניות הבידוד, מקבל צה"ל שוב, ובאמצעות פקע"ר, אחריות ישירה לנהל ולבצע מאמץ פונקציונלי ייעודי, מרכזי וחיוני, שאמור להתנהל בשיתוף פעולה קרוב עם גורמי רפואה מגוונים ותוך נטילת האחריות לכך בפועל ממשרד הבריאות. אפשר לראות במהלך זה - שיקבל כנראה דפוסים משתנים עם הזמן - משום העמקה

1 פירוט מלא על הפריקט, ראו - מירב ארלוזורוב, הצארית של קטיעת שרשראות ההדבקה, דמרקר, 21.8.20
<https://www.themarker.com/coronavirus/premium-MAGAZINE-1.9087959>

משמעותית במעורבות הצבאית, כך שנחצה קו עקרוני הניצב בין סיוע צבאי למערכות אזרחיות לבין נטילת אחריות ניהולית ותפעולית ישירה של צבא בתווך אזרחי מובהק, שהיבטים שונים שלו נדונו בהרחבה בקובץ זה. מעבר לאלה ונוכח פני הגל השני של המגפה ואפשרות פוטנציאלית להתפשטותה גם בחודשי החורף, שאלה זו מחייבת כמה התייחסויות, אותן אנו מעמידים כאן בחזקת הארות וסימני שאלה:

■ הקמת המפקדה משקפת הכרה מדינתית בכישלון של המערכת האזרחית המקצועית, לתת מענה ראוי לאתגר שהוא במהותו אתגר אזרחי. זאת, בצד תקווה שצה"ל יצליח במקום שבו המנגנונים האזרחיים כשלו. אין לדעת באיזו מידה צה"ל יצליח במאמץ זה, בכוח המשאבים הארגוניים שבידו (ותקציבים שכנראה לא הופנו למערכת האזרחית). אולם יש במהלך זה משום חציית קו הנוגעת לכניסת הצבא לתחומים אזרחיים שאינם נמצאים באחריותו.

■ צה"ל, בהנחיית שר הביטחון – שכקודמו קרא להטלת אחריות לניהול האירוע על מערכת הביטחון ובמסגרתו על צה"ל – חייב יהיה להשקיע משאבים ניכרים כדי להצליח במשימה החדשה והמאתגרת, שהמדדים שלה הן ברורים למדי: ירידה במעגל האיתור מ-6 ימים ל-24 שעות(!). אמנם בעת ההכרזה על הקמת המפקדה נקבע כי היא תהיה מבצעית באורח מלא רק בעוד שלושה חודשים, אולם אי הצלחה מובהקת שלה גם עד אז תטיל צל על הציפיות מצה"ל ועל האדרתו כמערכת ייחודית. אי הצלחה כזו עשויה לפגוע בתדמית צה"ל ובאמון הציבור בו כארגון יעיל ומצליח, בתקופה ובנסיבות שאמון הציבור במערכות הציבוריות נמצא בצניחה חריפה.²

■ לצד ההשקעה הנדרשת מצה"ל להצלחת משימתו, יהיה על הצבא לוודא תיאום ושיתוף פעולה תפעולי מורכב עם גורמים אזרחיים רבים מתחום הבריאות והרשויות המקומיות למשל, בהן אמורים לקום מוקדים בשליטה של פקע"ר. הדבר עשוי להוות אתגר מורכב. זאת, גם נוכח העדויות מהחודשים האחרונים לגבי

2 וראה לדוגמא את פרשת איכוני ה-שב"כ והשפעתם האפשרית על תדמית הארגון בעיני הציבור. בעניין זה, ראיון של אבנר צוק פז, "כשמפעילים כלים ביטחוניים לאיכון אזרחים על ידי השב"כ חוצים קו מסוכן. זה מדרון חלקלק", כלכליסט, <https://newmedia.calcalist.co.il/magazine-20-08-20/m02.html>

הקשיים לקיים מערכת מכוילת ומהודקת, כנדרש באתגר רב מערכתי מסוג זה. נוסף על כך – לא ברור אם הגורמים האחרים יעשו את המאמץ הנדרש מצדם להבטיח הצלחה שלא הם יזכו בקרדיט לה.

■ בין משימותיה של המפקדה החדשה יהיו גם נושאים בעלי ממשק הדוק עם האזרחים עצמם, בעיקר בהקשר של מעקב ואיכונים³, בידוד אוכלוסיות, ואולי אף החלת סגרים על ערים "אדומות". בכך יוצא פקע"ר ממעגל הסינוע, בו הוא זכה להוקרה מוצדקת, למעגלים חדשים של אכיפה, אולי בסדרי גודל רחבים, העשויים להעלות סימני שאלה ולייצר מתחים בלתי רצויים מול חלקים מהציבור.

■ ההנחה היא שצה"ל ישקיע הרבה משאבים במאמץ האזרחי הנדון. יש לקוות שהוא לא יופרע – בחודשים הבאים – על ידי אירועים ביטחוניים או הידרדרות, שהפוטנציאל לפריצתם אינו נמוך. בכל מקרה, חשוב שצה"ל יידע לשמור על סדרי עדיפויות ראויים לפי ייעודו הצבאי המקורי. הוא עשוי להימצא מאותגר ככל שהמשימה תימצא מורכבת יותר וזקוקה למשאבים רבים יותר.

■ שאלה נוספת בה יש לדון, היא מה יידרש צה"ל לעשות כאשר מערכות אזרחיות אחרות יתקשו לבצע את ייעודן במשבר הקורונה הנמשך, כמו מערכת החינוך, או חלילה אי ספיקה של בתי החולים מול הרחבה אפשרית של תחלואה קשה. האם גם אז ייכנס צה"ל ללב המערכת האזרחית?

התחזית האפשרית של הפיכת המעורבות של הצבא להשתלטות בפועל על מערכות חיוניות צריכה להדאיג כל אזרח ומקבל החלטות בישראל. נראה כי על הרצף הבעייתי בין סיוע לאזרחים לבין נטילת אחריות תפעולית-ניהולית, ננקט כאן מהלך רגיש ומאתגר לכיוון השני. מהלך שכזה מחייב את פקע"ר לא רק להשיג במהירות יחסית הצלחה ברורה ורצופה, אלא גם מחייב את צה"ל, משרד הביטחון, קבינט הקורונה וועדות הכנסת לקיים פקוח מיטבי, הדוק ורצוף על פעילות המפקדה ועל פעולות אחרות שהצבא יבצע. זאת, על מנת לוודא שלא יתרחשו

3 מפקד פקע"ר הדגיש (4.8.20) כי אין נוכחות של שב"כ במפקדה, אך הבהיר כי שמירה על זכויות הפרט עומדת בראש סדר העדיפויות של פיקוד העורף. "אנחנו מבינים את החשש בהקשר הזכות לפרטיות, והרמטכ"ל שם על זה דגש – אנחנו נקפיד הקפדה יתרה", אמר. "כל הנתונים נמצאים במערכות משרד הבריאות, וכך זה יישאר. אנחנו נשתמש אך ורק בנתונים שמסייעים לגדיעת שרשרת ההדבקה, ולא מעבר לכך".

<https://news.walla.co.il/item/3378157>

חריגים מציוויים נדרשים של המסגרת הדמוקרטית המחייבת גם בתקופת חירום ייחודית כמו זו העכשווית.

מנגד, יש לזכור שבמשברים מכונים כמו זה בו עוסק הקובץ הנוכחי, קשה מאד לצפות את מה שיתפתח בעקבותיהם. האפשרות של התאוששות מהמשבר, התפתחות חיובית, שגשוג וקדמה הן אופציות שיש לבחון בקפידה ובתקווה. כך גם יש לקוות כי משבר הקורונה יפתח הזדמנויות ליחסים מחזקים בין הצבא והחברה הישראלית. יש גם הרואים כאן אפשרות לחיזוק הדימוי של צה"ל כצבא העם. כך הרמטכ"ל לשעבר, גדי אייזנקוט, הגורס כי "הפגיעה הרב־מערכתית שפגע נגיף הקורונה בישראל... הייתה הזדמנות ליצירת שיח עמוק ולערבות הדדית בין כל חלקי החברה הישראלית (יהודים, ערבים, חילונים, דתיים), להקטנת הפערים ולמיתון השסעים ביניהם. יתר על כן, מעורבותו של צה"ל בארגון הקהילה בעת משבר הקורונה יצרה הזדמנות לשיפור תדמיתו בקרב החברה החרדית, שיחסה לצבא במהלך משבר הקורונה היה בסך הכול חיובי. נוסף על כך פתח המשבר צוהר גם לשיפורה של מערכת היחסים בין צה"ל והמשטרה לבין המגזר הערבי".⁴

4 אייזנקוט, ג. (2020), משבר הקורונה: המלצות למדינת ישראל, המכון למחקרי ביטחון לאומי, פרק א', עמ' 15
https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2020/08/CoronaOpportunities_e4.pdf